

УДК: 94(438) “1921/1939”: 379.85

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В ЗАХІДНІЙ БІЛОРУСІ У СВІТЛІ ТУРИСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1921-1939 РР.)

В. Ганський

кандидат історичних наук, кандидат економічних наук,
Білоруська державна академія зв'язку

У статті вперше представлено характеристику основних напрямків розвитку туризму в Західній Білорусі в міжвоєнний період. Визначено умови функціонування об'єктів туристичної інфраструктури, вивчено організацію відпочинку трудящих, дітей та молоді. Розглянуто діяльність громадських організацій і об'єднань та їх внесок у розвиток туризму. Досліджено процес формування центральних і місцевих органів державного регулювання туризму. Виявлено ідеологічні імперативи туристичної політики, що реалізовувалась в Західній Білорусі. Визначено роль агітації і пропаганди у розвитку туризму. Встановлено фактори, що впливали на характер і специфіку туристичної активності на території Західної Білорусі. Проаналізовано різноманіття туристичних маршрутів по Західній Білорусі, розроблених у 1920-1930-х рр.

Ключові слова: туризм, історія туризму, туристична політика, міжвоєнний період, Західна Білорусь, Польща.

Актуальність проблеми визначається зростаючою роллю туризму в сучасному суспільстві, економічному та соціально-культурному розвитку більшості країн Європи. Вивчення історії туризму у ХХ ст., умов і чинників, що визначали його становлення, дозволить по-новому оцінити роль і ступінь впливу цього багатогранного явища на культурний розвиток, осмислити внесок в духовно-моральне просвітництво, освіту та загальне оздоровлення населення.

Історія туризму до теперішнього часу рясніє питаннями, що потребують детального вивчення. Одним з переломних періодів в історії туризму в Європі є міжвоєнний період. Для цього часу характерне зародження туризму в сучасному науковому розумінні. Саме тоді розроблялося багато різнопланових туристичних маршрутів, видавалися перші туристичні путівники, реалізувалися великі інвестиційні проекти в туристичній сфері. Державні інститути, усвідомивши значні можливості туризму в справі інтеграції територій держави та укорінення в суспільній свідомості необхідних ціннісних установок, а також у справі соціально-економічного розвитку периферійних територій, починають чинити на дану сферу цілеспрямований вплив, сприяючи агітації та пропаганді туризму. Все це визначило небувале зростання чисельності туристів на території Західної Білорусі у 1930-ті рр., яка була тоді частиною польської держави, а також активізацію туристичного руху серед місцевого населення. Тому вивчення історичного досвіду становлення туризму у міжвоєнний період в сучасних умовах активного розвитку туристичної індустрії набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх наукових досліджень доводить, що незважаючи на соціальну і економічну значущість туризму в Білорусі та світі відсутні спеціальні історичні дослідження та публікації, які розкривають напрями розвитку цієї сфери в Західній Білорусі в 1921-1939 рр. Багато в чому це пояснюється незавершеним становленням туризмології як галузі наукового пізнання у якості напрямку гуманітарних досліджень. Однак за минулі десятиліття у білоруській історіографії накопичено певний обсяг публікацій, об'єктом вивчення яких виступають суміжні з туризмом області. В першу чергу це господарський і культурний розвиток Західної Білорусі у 1921-1939 рр. Вони

дозволяють розглянути туристичну політику через призму регіональної специфіки, взаємозв'язок і взаємозалежність туризму з різними сферами життя суспільства.

Історіографію питання можна представити різноманітними за своїм характером роботами – як невеликими нарисами окремих явищ і процесів, описами життя локальних спільнот, так і науково-обгрунтованими дослідженнями окремих сфер життя білоруського суспільства у складі Польщі, комплексними роботами, присвяченими західнобілоруській проблематиці (наприклад, роботи А. Вабішевича [1], А. Гецевича [2], В. Кривутя [3], І. Тітовича [5] та ін.). Це дозволяє розглянути туристичну політику польської влади у 1921-1939 рр. з позицій білоруської національної історіографії. Великий досвід досліджень з питань туризму в цей час накопичено в зарубіжній, в першу чергу, в польській історіографії, що пояснюється такими факторами, як мінімізація ідеологічних установок на проведення історичних досліджень першої половини ХХ ст., польський характер тодішньої держави, наявність більш тривалого досвіду вивчення сфери туризму та ін. Польська історіографія з цієї проблеми розвивалася динамічно: від науково-публіцистичних робіт 1920-1930-х рр., науково-методичних публікацій середини ХХ ст. до міждисциплінарних досліджень сучасності (наприклад, дослідження Я. Мироновича [4], Л. Цвікли [6], С. Гая [7], М. Леван [8], М. Лазарека [9] та ін.). Історія розвитку туризму на суміжних з білоруськими землях (Волинь, Галичина, Холмщина, Підляшшя) в період їх спільного перебування у складі польської держави вивчається також в українській історичній науці [10, 11].

Мета роботи – визначення основних тенденцій розвитку туризму в Західній Білорусі в складі Польщі в міжвоєнний період, що сформувалися внаслідок реалізації специфічної туристичної політики польської держави у 1921-1939 рр.

Соціально-економічні та суспільно-політичні умови, які склалися на території Західної Білорусі в 1920-1930-х рр. не сприяли розвитку масового туристичного руху серед білорусів. Абсолютна більшість білорусів проживала в сільській місцевості і була зайнята в сфері аграрного виробництва, що визначало їх низьку купівельну спроможність і не дозволяло їм здійснювати вибір форм туристичної активності. Потенційну можливість здійснювати туристичні поїздки у вільний від роботи час мали лише нечисленна білоруська інтелігенція і робітники, які були вкрай обмежені скромними фінансовими можливостями. У цих умовах туризм стає одним з елементів політики колонізації, в першу чергу в сфері організації відпочинку молоді.

Щодо населення Західної Білорусі правлячими колами Польщі у 1920-1930-ті рр. проводилася політика, що одержала назву «політика східних кресів», кінцевою метою якої було остаточне поглинання Польщею і західнобілоруських, і західноукраїнських територій шляхом поступової колонізації місцевого непольського населення. Зростання польського впливу на території Західної Білорусі здійснювалося в результаті політики влади, яка знайшла своє відображення у боротьбі з будь-якою пропагандою національних і культурних відмінностей білоруського народу, систематичному переконанні місцевого населення в тому, що воно є складовою частиною польського суспільства, а також у пропаганді ідеї польської державності, її історичних коренів в даному регіоні.

Особлива роль у здійсненні цих ідей належала туристичній політиці, яка була зорієнтована на включення західнобілоруського суспільства в ареал польських національно-культурних цінностей. Передбачалося, що завдяки туризму та діяльності польських громадських організацій і об'єднань у сфері туризму білоруська меншість відмовиться від боротьби за національне визволення, що розглядалося польською владою як гарантія державної безпеки і громадського порядку.

Таким чином, до 1930-х рр. склалися умови, що визначили кількісну перевагу внутрішньорегіонального і в'їзного туризму в Західній Білорусі.

У 1920-1930-ті рр. в Західній Білорусі були необхідні підприємства для організації туристичного обслуговування: бюро подорожей, об'єкти тимчасового розміщення, заклади громадського харчування, підприємства залізничного, автомобільного та

річкового транспорту. Для того щоб почати обслуговувати туристів, необхідно було отримати згоду місцевих виконавчих органів у формі концесії на відповідний вид діяльності. Характерною рисою цього етапу стало прагнення держави до впорядкування діяльності цих підприємств, встановлення мінімальних стандартів обслуговування та безпеки, стимулювання активності туристів шляхом введення диференційованої системи знижок на проїзд залізничним транспортом. Однак, незважаючи на ці зусилля, загальний рівень розвитку туристичної інфраструктури в Західній Білорусі був значно нижчим, ніж у центральних та західних регіонах Польщі.

У польському міжвоєнному законодавстві в цей період отримують закріплення норми, що вводили в трудові відносини такі нові поняття як оплачувані щотижневі вихідні дні та щорічна відпустка. Їх тривалість залежала від сфери діяльності працівника і могла досягати двох тижнів оплачуваної відпустки на рік. Однак ці норми часто порушувалися роботодавцями. Органами влади активно пропагувалися установки на раціональну організацію відпочинку серед трудящих, що сприяло поширенню туристичного руху. Туризм став частиною навчально-виховного процесу в закладах освіти, відкривалися дитячі і молодіжні табори та бази відпочинку, що були покликані сприяти розвитку фізичних навичок і початкової військової підготовки, патріотичному вихованню відповідно офіційної державної ідеології та ін.

Реалізація туристичної політики на території Західної Білорусі провадилась державою через центральні, регіональні та місцеві органи виконавчої влади. До перших належали міністерства та їх структурні підрозділи, департаменти, до других – воєводські туристичні комісії, які відповідали за регіональний рівень, до третіх – міські та повітові органи місцевого управління, які займалися питаннями туризму на локальному рівні.

Протягом 1920-1930-х рр. організаційна структура органів, що відповідали за туристичну політику, неодноразово зазнавала значних трансформацій. Однак, незважаючи на це, можна стверджувати, що центральним органом у справі розробки та реалізації туристичної політики було Міністерство громадських робіт, а після його ліквідації – Міністерство комунікацій. В їх структурі діяли департаменти туризму, які займалися питаннями пропаганди туризму. Вони функціонували в умовах кадрового і фінансового дефіциту та успіхом своєї діяльності були зобов'язані активним діячам туризму та краєзнавства, зокрема М. Орловичу.

Протягом 1920-1930-х рр. в Західній Білорусі діяло кілька десятків громадських організацій, об'єднань і спілок, до сфери інтересів яких відносився туризм. Частина з них розглядала розвиток туризму як самоціль, частина сприймала його як інструмент досягнення інших цілей. Вони були представлені місцевими або регіональними організаціями, а також філіями та відділами загальнодержавних товариств, які своєю діяльністю до кінця 1930-х рр. охопили більшість міст регіону.

Найрозгалуженішу мережу, що складалася з 20 регіональних представництв, мало в Західній Білорусі Польське краєзнавче товариство, яке паралельно з туристсько-краєзнавчою діяльністю вело активну роботу з населенням щодо пропаганди польської культури та формування лояльного ставлення до польської державності на цих землях. Завдяки цьому товариство користувалося підтримкою влади і змогло видати значну кількість туристсько-краєзнавчої літератури, довідників та путівників. Саме через діяльність загальнодержавних і місцевих осередків у регіоні було розроблено безліч туристичних маршрутів, проведено туристичні акції та прийнято значну кількість відпочиваючих.

Агітація та пропаганда туризму в Західній Білорусі займали центральне місце в туристичній політиці польських властей. Державні органи спільно з туристсько-краєзнавчими товариствами і організаціями здійснювали пропаганду туризму і відпочинку в даному регіоні серед населення всієї країни. Її домінуючими формами стали інформаційно-видавнича та виставково-ярмаркова діяльність. У рамках першої за рахунок коштів центральних і місцевих органів влади, а також різних неурядових інституцій,

видавалися путівники польською та основними європейськими мовами, рекламні буклети і фотоальбоми, публікувалися статті рекламного характеру в пресі, здійснювалося проведення спеціалізованих туристичних виставок та ярмарків, організовувались туристсько-рекреаційні акції по просуванню туризму в регіоні («Літо на східних землях», «Дні Полісся», «Міцкевичевські дні» та ін.), різноманітні культурно-масові заходи пропагандистського характеру та ін. Ці заходи повинні були інформувати потенційних туристів про можливості відпочинку в західнобілоруському регіоні, сприяти їх прибуттю, максимально комфортному та результативному перебуванню на території північно-східних воєводств.

Спільними зусиллями державних органів, громадських організацій та об'єднань до середини 1930-х рр. було розроблено декілька сотень туристичних маршрутів. Специфіка транспортної мережі регіону, а також наявність у ньому великої кількості річок та озер, зростаюча популярність водних видів спорту (каякінг, яхтинг та ін.) і активного відпочинку на воді визначили характер західнобілоруських туристичних маршрутів, значна частина яких була розрахована на пересування водними шляхами. Сухопутні туристичні маршрути, основна частина з яких була пішохідними, будувалися з урахуванням розкладу руху поїздів та автобусів, які забезпечували підвезення туристів до основних туристичних дестинацій. У цей час в Західній Білорусі формується три туристичних регіони – Віленщина, Полісся та Понеманія, кожен з яких володів специфічним регіональним туристичним продуктом, обумовленим наявними на його території набором туристсько-рекреаційних ресурсів. У рамках цих туристичних регіонів виділяються свої центри розвитку туризму: Вільно, Нароч і Браслав на Віленщині, Друскенікі, Гродно, Августовський канал, Новогрудчина в Понеманії, Пінськ та Брест на Поліссі, а також Біловезька пуща.

У Західній Білорусі в 1920-1930-ті рр. набули поширення такі види туризму: водний, найбільш популярною формою якого були різні сплави по річках, каналах і озерах; дитячий і молодіжний туризм, що функціонував у формі молодіжних баз відпочинку, дитячих оздоровчих таборів і походів; екологічний туризм, який передбачав відвідування заповідних лісів, пуш, боліт та інших особливо цінних природних територій; курортно-оздоровчий туризм, де функції бальнеологічного курорту виконували Друскенікі, а кліматичних курортів – озера Браславської і Нарочанської групи, де була створена необхідна для курортів туристична інфраструктура; сільський або аграрний туризм, коли сільські жителі надавали умови для відпочинку городянам в літні місяці.

Таким чином, дана розвідка є одним з перших в історіографії туризму комплексним дослідженням, у якому розкриваються основні механізми (агітація і пропаганда, туристичні акції, видання туристичної літератури, діяльність громадських організацій та об'єднань), специфіка (пріоритетний розвиток в'їзного та внутрішнього туризму над виїзним, використання туризму в досягненні політичних цілей) і результати (переважний розвиток водного, дитячого та молодіжного, сільського та курортно-оздоровчого, а також екологічного туризму) туристичної політики в Західній Білорусі в 1921-1939 рр.

1. Вабішчэвіч А. М. Нацыянальна-культурнае жыццё Заходняй Беларусі (1921-1939 гг.) / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : БрДУ імя А. Пушкіна, 2008. – 319 с.

2. Гецэвіч А. К. Дзейнасць польскіх палітычных партый і арганізацый у Заходняй Беларусі (1918-1926 гг.) / А. К. Гецэвіч. – Гродна : ГрДУ імя Я. Купалы, 2010. – 142 с.

3. Крывуць В. І. Пад шыльдай «Дзяржаўнага выхавання»: рэалізацыя ўрадавых выхаваўчых канцэпцый на тэрыторыі Заходняй Беларусі (1926-1939) / В. І. Крывуць. – Баранавічы : БарДУ, 2010. – 195 с.

4. Мірановіч Я. Беларусы ў Польшчы ў 1918-1949 гг. / Я. Мірановіч. – Вільня : Інстытут беларусістыкі, 2010. – 192 с.

5. Цітовіч І. У. Краязнаўства як фактар умацавання патрыятычных пачуццяў беларускай моладзі / І. У. Цітовіч // Праблемы кіравання. – 2005. – № 1. – С. 128-132.

6. Ćwikła L. Prawne aspekty rozwoju turystyki w Polsce w latach 1918-1939 / L. Ćwikła. – Lublin : KUL, 2011. – 560 s.
7. Gaj J. Zarys historii turystyki w Polsce w XIX i XX wieku / J. Gaj. – Poznań : AWF, 2001. – 172 s.
8. Lewan M. Zarys dziejów turystyki w Polsce / M. Lewan. – Kraków : Proksenia, 2004. – 106 s.
9. Łazarek M. Śladami historii turystyki: od starożytności do współczesności / M. Łazarek, R. Łazarek. – Lublin, 2005. – 177 s.
10. Ковальчук Т. В. Регіональний туризм у Польській Республіці в міжвоєнний період: Волинське воєводство: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Т. В. Ковальчук. – К., 2012. – 202 с.
11. Литвин Н. Б. Розвиток масового туризму у Польщі у XIX – другій половині XX ст. / Н. Б. Литвин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – № 17. – С. 88-98.

Ганский В. Развитие туризма в Западной Беларуси в свете туристической политики Польского Государства (1921-1939 гг.)

В статье впервые представлена характеристика основных направлений развития туризма в Западной Беларуси в межвоенный период. Определены условия функционирования объектов туристической инфраструктуры в Западной Беларуси, изучена организация отдыха трудящихся, детей и молодежи. Рассмотрена деятельность общественных организаций и объединений и их вклад в развитие туризма. Исследован процесс формирования центральных и местных органов государственного регулирования туризма. Выявлены идеологические императивы туристической политики, реализовавшейся в Западной Беларуси. Определена роль агитации и пропаганды в развитии туризма. Установлены факторы, повлиявшие на характер и специфику туристической активности на территории Западной Беларуси. Проанализировано многообразие туристических маршрутов по Западной Беларуси, разработанных в 1920-1930-х гг.

Ключевые слова: туризм, история туризма, туристическая политика, межвоенный период, Западная Беларусь, Польша.

Ganski U. Tourism development in Western Belarus in the Dimension of Tourism Policy of the Polish State (1921-1939).

The article presents the characteristics of the main trends of tourism development in Western Belarus in the interwar period. The author defines the conditions of functioning of tourist infrastructure objects in Western Belarus, and studies the organization of rest of workers, children and young people. The article describes the activities of public tourism organizations and associations in Western Belarus and shows their contribution to the tourism development. The article traces the process of formation of central and local institutions of public regulation of tourism. It reveals the ideological imperatives of tourism policy which was implemented in Western Belarus. The researcher defines the role of agitation and propaganda in the tourism development in Western Belarus. The author identifies the factor affecting the nature and specificity of tourist activity on the territory of Western Belarus. The diversity of Western Belarus tourist routes created in 1920-1930-ies in is shown.

Key words: tourism, history of tourism, tourism policy, interwar period, Belarus, Poland.